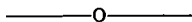

правого ока покійника були помітно більші від лівих, а череп помітно розвинений в затилкові в правий бік.

Обурений злочином, іду до коменданта поліції, дрогобицького пана Банаха й оповідаю йому про бачене на гірці. — „Єстем владцом для живих, а не для небощикуф” — іронічно відповів він мені. Обурений зустрічаю приятного суддю Р. Рудобельського (колись студента університету св. Володимира в Києві), запроваджую його на гірку й показую місце розкопання. — „Хто це зробив, догадатися не трудно. . .” — промовив суддя, дивлячись в сад, де вилежувалися „спудеї”, але слідства так і не зарядив. Другого дня кости вже були засипані землею.

На прадавньому українському православному цвинтарі на гірці короля Данила в Холмі в 1940 р. довелося бачити порозбивані, поперекидані й зіпхнуті з гори в долину пам'ятники та розбивані й ограблені польськими „гарцежами” й „стшельцами” гробниці, а в Кам'янці навіть кости розкидані, по них йшов „дептак”.

Инж. М. Бойко

ДО ПАМ'ЯТНОЇ ДАТИ ОСНОВАННЯ ТОВАРИСТВА ДОСЛІДНИКІВ ВОЛИНІ

(Общество Изследователей Волині, 1900).

Волинь. — найстарша частина України і прабатьківщина всіх слов'ян, криє в собі багато нерозгаданого, неописаного, недослідженого. Наші попередники силкувалися відслонити минуле, але окупаційні влади ставили різні перешкоди. Волинняни закордоном глибоко відчувли потребу друкованого слова про Волинь і спільно взялися за працю, щоб списати все, що ще свіже в пам'яті та зібрати в одне ціле, що вже записане.

Нижче подаємо огляд діяльності наших попередників і в пошані схиляємо перед ними голови з метою переємства далі в міру можливости вести почате діло в рядах ІДВ. в діяспорі. **Ред.**

Дня 12-го березня і 12-го листопада 1911 р. Вячеслав Камінський читав доповідь для „Історичного товариства

філології і права при Варшавськiм Унiверситетi” на тему „Етнографiчне вивчення Волини й головнiшi питання її етнографiї в сучасности”. У 1910 i 1911 рр. на доручення Імператорської Академії Наук у Петербурзі, В. Камінський відбув наукову подорож по Волинському Поліссі з метою вивчення місцевих говорів, що зводилися до таких питань:

1. Зробити записки і досліди в таких місцевостях, де ще ніхто не був.

2. Провірити записки, які вже були зроблені і на яких проф. А. І. Соболевський робив висновки в своїх „Очерках”.

3. Вияснити особливості сучасних народніх говорів Волинського Полісся.

4. Розділити говори по повітах.

5. Виділити із говорів неукраїнські елементи, особливо білоруські, та довести, де і в чому помічаються такі переливи говорів.

6. Приблизно встановити границю, що ділить північно-українські говори від південно - українських, що він і зробив.

Камінський своє завдання належно виповнив і зібрав великі матеріяли і то з таких місцевостей, що були віддалені від культурних центрів і жили замкненим життям. мабуть ще від князівських часів зберігали все старе. Однак ми дотепер не маємо відомостей, чи ті матеріяли появилися друком, а коли ні, то де вони зберігаються.

У своїй доповіді Камінський подав історичні дані про Волинь, що їх у скороченні подаємо нижче:

1. Короткий історичний огляд Волині.

„Волинь в давнині була заселена племенами деревлян, дулібів, бужан, волинян, які вже в раннім періоді тяготіли до центру політичного життя Київської Русі. Волинь приймала безпосередню участь майже в усіх подіях нашої старої історії і вона разом із Київською Землею є колискою історично-державного життя і колискою християнства.

В літописі під 884 і 888 рр. згадується про Володимир Волинський, як про могутнє і багате місто. Храми в Овручі та Вол. Волинським є найстаршими не тільки на Волині, але й у всій Україні і Московщині. В історичних подіях X ст. Волинська Земля творила стару руську державу і це призначення її не змінилося до XIII ст., до приходу татарської епохи. Багата земля, здорове повітря, добре збудовані та укріплені вежами, замками міста, як Володимир, Коростень, Луцьк, Овруч, Дубно та інші, притягали сюди князів. До 2-ї половини XII ст. Волинь тісніше стояла з Києвом, потім понад сто років ділила долю з Галичиною. Цю державу послабили татарські напади. За літописом руйнівницькі напади татарів були: 1242, 1255, 1261 і 1326 рр. Сподівання короля Данила на допомогу західної Європи, не дали наслідків; обіцянка папи Інокентія IV, хрестоносного походу проти татарів, не здійснилася. Люблинська і Берестейська унії вчинили історичний акт несправедливости.

Найбільше вдарив по Волині розрив поміж інтелігенцією і народом, який надовго був лишений самий собі, і лише він, народ, був оборонцем своєї віри та мови. Інтелігенція прийняла іншу віру і мову. Таким чином від XIV—XVIII ст. ст. на Волині ішла безпереривна боротьба, в якій виринали релігійні, культурні та політичні справи, що поруч закріпощення народ їх теж двигав на своїх плечах. У постійних турботах за збереження свого життя, свободи і майна, не було часу, ані змоги думати про освіту, народ став понад міру консервативним та стійким у справах збереження своєї національности, мови та віри, а поруч цього і старих порядків. У цьому відзначається історична роль Волині, якої одиноким союзником була природа, дрімучі ліси, болота, що укривали народ перед нападами та переслідуваннями а це в свою чергу вплинуло і на вдачу волинян, які серед тієї природи черпали свої сили для боротьби і в тому родився їх „ідеалізм душі”. — Стільки В. Камінський про Волинь і Вол. Полісся.

З викладу Камінського пробивається повна національна свідомість і глибоке розуміння Волині в балансі сил усієї України, дарма, що він мусів тоді говорити „казьонною” мовою та писати і друкувати нею.

2. Початки етнографії Волині.

За даними праці — „Етнографіческое ізученіе Волині”, Варшава, 1912, волинська етнографія почалася в першій половині XIX ст., збірником українських пісень кн. Н. А. Цителева. По відношенні до Волині годиться згадати Зоріяна-Доленгу Ходаковського (Адама Чарноцького), що в 20—30-их рр. XIX ст. почав працю в дослідях української народної старовини, його центром був Крем'янець. У тому часі він робив записи-збірку народніх пісень, розкопував кургани і силкувався відкрити минуле сірої давнини.

Сильніший підйом етнографічного вивчення Волині почався в другій половині 19 ст., коли назріли селянські реформи і з їх потреби оформилися „статистичні комітети”, для яких підготовано ряд працівників та видано потрібну літературу. В Центральній Україні етнографічні досліді почалися в 60-их роках 19 ст., з хвилиною появи журналу „Основа”. Тоді багато дали праці Срезневський, Бодяньський, а особливо Костомарів. У тому часі появилися на Волині збирачі старовини, які записували пісні, казки, перекази тощо і так почали кластися перші основи під етнографічне вивчення Волині.

Перше признание належить Н. І. Костомарову, який будучи учителем у Рівному в 1845 р., примістився в одній родині, що зовсім не говорила по московськи і тут він звик до української мови, їздив по селах, знайомився з людьми і записував усе можливе. Відбув він подорожі до Берестечка, Крем'янця, Радивилова, Почаєва, Острога і весь там зібраний матеріал потім видрукував у „Малоруськім літературнім збірнику” в 1859 р. На цих матеріалах і на друкованих у „Волинських Губерніяльних Відомостях”, робив свої твердження проф. А. І. Соболевський у своїх „Очерках малоруської діалектології”. Камінський називає його висновки невірними і це він підтвердив зібраним матеріалом.

Імператорське Географічне Товариство у своїй етнографічній експедиції на західні українські землі в 1862 р. працювало по таких питаннях:

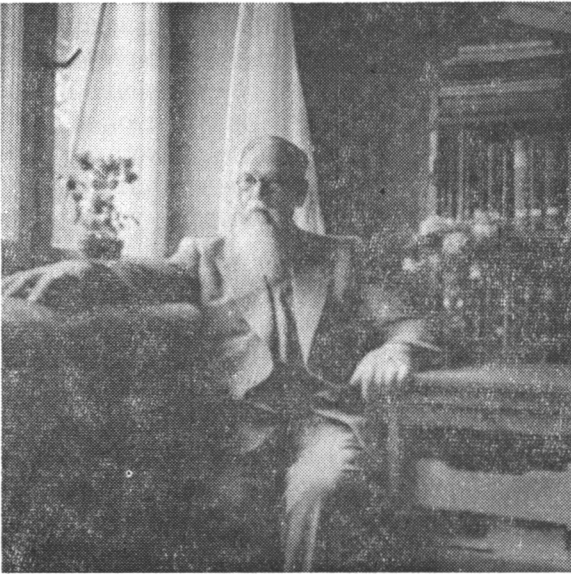
1. Національності західної країни після племінних ознак обосновані мовою, побутом, звичаями тощо.

2. Розподіл їх за віроісповідною приналежністю і ступінь їх культури.

3. Господарське буття народу та його матеріальне положення.

Цілий плян експедиції виготовив відомий етнограф Чубинський і праця почалася щойно в 1867 р., яка дала 7 великих томів матеріялів, з них Костомарів редагував 3, 4 і 5 томи т. зв. „Трудів”. Волинь описана в томі 7-ім і він є фундаментом етнографії Волині.

Для вивчення національної свідомости і ролі православної віри на Волині служив у той час журнал „Волин-

Бувший член „Общества Изследователей Волини” у Житомирі проф. Абрамович, сьогодні Блаженніший Владика Ніканор, Митрополит УАПЦ в Європі, почесний член Інституту Д. Волині, в своєму кабінеті.

В р. 1967 Блаженніший Владика Ніканор відзначає 25-літню річницю своєї єпископської хіротонії. Волинці у вільному світі щиро бажають Владиці повних сил для ще довголітнього служіння Богові, українському народові і його Православній Церкві. — Редакція Л. В. і Управа ІДВ.

ські Єпархіальні Відомості”, що почали виходити 1. 9. 1867 р. в Крем’янці. Цей журнал мав своїм завданням подавати історичні матеріяли, старі документи та інше. В

журналі появилися цінні статті і матеріали А. Хойнацького, Н. Уводського, свящ. А. Сендульського та інших.

Інтерес до Волині з кожним роком зростав, бо вже на 9-ім археологічному з'їзді в Києві в 1899 р. Волинь була заступлена студіями по історії, археології та етнографії такими іменами: Самоквасів, Каманин, Біляшевський, Фотинський, Мельник, Коробко, Ганченко, Лященко, Левицький та інші. У зв'язку з тим зродився 1900 р. плян заснувати „Церковно-археологічне т-во Волині” і для цього вже був зібраний достатній матеріал.

Губерніяльний Статистичний Комітет висунув думку про „Історично-статистичний опис церковних громад (приходів) на Волині”. Ця думка пізніше здійснилася завдяки викладачеві Волинської Духовної Семінарії Н. І. Теодоровичеві. Він почав працю в 1888 р., а закінчив в 1898 р. Але його праця в одному томі не була повною, на що критики звернули увагу і тому в 1892 р. намічено окремих плян, після якого мала бути складена наче б „літопись” кожної парафії. Цей плян приблизно звертає увагу на такі питання:

1. Релігійний стан населення: скільки православних, „розкольників”, магометанів, сектантів; мішані подружжя та їх вплив на родину і довкілля; відношення поміж православними та іншими віровизнаннями; у чім проявляється релігійність парафіян.

2. Повіря: що говорять селяни про духів живучих в лісах, болотах, полях, домах, горах, ріках і т. д.

3. Звичаї та обряди: місцеві обряди при народженні і хрещенні дитини.

4. Різні звички селян.

5. Рівень умового розвитку селян.

6. Народна медицина — лікування.

7. Особливі роди одіжі: личаки, чоботи, сорочка, шаравари, халат, кафтан, „півшубок”, шапка і т. п.

8. Економічне положення: розподіл селян після зайнять, який рід праці найбільше люблять селяни, як великий земельний наділ.

9. Соціально-правне положення селян: яке звичаєве право існує в народі, як особисте, родинне, суспільне, в

розподілі землі, право на наслідство, право старшинства в родині і т. п.

Як бачимо, плян є документом духа часу. Описи робили священники по своїх парафіях. Завдяки зібраному матеріялові „Исторично-статистическое описаніе приходов Волинской епархіи”, Н. І. Теодоровича, розрослося до 4-х томів та 5-го тому доповнення.

3. Крайознавчі музеї на Волині.

Поруч етнографічного матеріялу, заінтересовані почали збирати і археологічні знахідки, наслідком цього стало питання їх збереження. У 1890 р. в Житомирі основано Архів-музей, яким завідував О. А. Фотинський. Збірка складалася: з образів, облачення, старих книг, церковного посуду та інше, груповані після родів та періодів.

Крім цього в Городку Рівенського повіту, заснував приватний музей барон Штайнгель. Цей музей був описаний у 1896 р. Н. Ф. Біляшевським і він складався з таких відділів. (Про Т. Штайнгеля див. стор. 90 — Ред.).

1. Природознавство, 2. географія, 3. антропология, 4. археология, 5. етнографія і 6. бібліотека. Барон Штайнгель казав: „Весь багатий матеріял зібраний для вивчення Волині так розкиданий, що користатися ним майже неможливо. Зібрати окремі предмети, доповнити їх тим що бракує, може тільки обласний музей. Такого в нас на Волині дотепер нема, тому я рішив дати цьому початок”. У 1897 р. цей музей мав 1795 предметів, а бібліотека нараховувала понад 220 старих рідкісних видань.

4. Основання Товариства Дослідників Волині.

Н. І. Коробко, в 1896 р. висловив думку, що Волинь дуже багата на історичні пам'ятки, з яких наука може черпати різне духове добро, тому потрібно, щоб передові особи та існуючі вже в окремих містах гуртки об'єдналися для спільної праці й тим сповнили належний обов'язок перед Батьківщиною і людством. Коробко обстоював думку, що таке об'єднання повинно оснуватися на ґрунті наукового т-ва дослідників Волині, якого завданням повинно бути:

1. Всебічне вивчення країни.

2. Збудження науково-дослідницького зацікавлення серед інтелігенції.

Хоча цей рух був досить молодим, то вже на початках мав талановитих та енергійних діячів, як письменник В. Г. Короленко, проф. Н. П. Дашкевич, Н. І. Коробко. Вислідом цих думок та дискусій, у 1900 р. 2. 12. основано в Житомирі „Товариство Дослідників Волині”, Перші друковані праці появилися в 1902 р., але наслідком політичних умов діяльність припинилася аж до 1906 р. У 1907 р. т-во працювало по таких відділах: природничі науки, етнографія, економія та історія. Етнографічний відділ збирав матеріяли по таких ділянках: статистика населення, звичаєве право, народна словесність, діалектологія та інше. З відомих нам праць були видані: „Весілля в с. Курозванах” (Кравченко), „Село Ковали” (Більського) та інші. У збірці матеріялів особливо відзначався Кравченко. При т-ві був музей, в якому ревно працював директор народніх шкіл П. А. Тутковський і директор Крем'янецької торговельної школи Я. В. Яроцький. Т-во містило багато матеріялів у журналі „Київська Старина”, „Жива Старина”. П-ні Р о к о с о в с ь к а помістила записані народні пісні на Волині у виданні Краківської Академії Наук *Wiadomości do antropologii Krajo-wey*, т. VII, в 1895 р.

На жаль, із зібраних матеріялів ми не можемо користати і не відомо нам, чи вони збережені і де саме. З друкованих праць Н. І. Теодоровича, 5 томів, є в Публичній Бібліотеці в Нью Йорку. В Конгресовій Бібліотеці у Вашингтоні з більших праць про Волинь є Батюшкова: „Волинь”, „Поділля”, а Теодоровича „Історія Крем'янця”, „Місто Заслав” і „Староконстантинів”.

5. Інститут Дослідів Волині в Канаді.

На жаль, з перервою звиж 50 років, нам волинянам судьбою долі довелося відновити працю попередників поза Батьківщиною, в Канаді, основуючи 1950 р. Інститут Дослідів Волині у Вінніпезі. Який тепер стан Волинознавства на рідних землях, ми докладно не знаємо. Відомо лише, що в усіх більших містах основано краєзнавчі музеї, але догадуємося, що мабуть переважають збірки, які мають

дещо спільного з „возсоединенієм”. Археологічних розкопів не багато. З терену старих Червенських Городів зроблено драсування прикордонних стеж. Волинь розділено на три області, щоб тим не дати змоги колгоспним невольникам порозуміватися з собою. Почаїв приділено до Тернопільщини, а „Большая Советская Енциклопедія” це місто з її славною Лаврою, називає „село”. Правда, останнім часом, московські вчені, а особливо Греков у своїх „Избранных трудах”, пишуть про Волинь, як про найдавнішу область розселення слов'ян, наводять дані з VI ст. Українські вчені таких тем не розробляють з огляду на політичну лінію Москви. Академія Наук ССРСР. видала в 1955 р. „Магнатское хозяйство на юге Волині в XVIII в.” А. І. Барановича, але ця праця має на меті показати тяжкі часи під панщиною за польського панування, мовляв колись було все панське, а тепер все „належить до народу”. (Яка іронія — прим. складача).

Інститут Дослідів Волині в Канаді згуртував найкращі сили волинян та вчених із сумежних областей України та як може продовжує почату працю своїх попередників, і запросив прийняти почесне головство Інституту ВПреоув. Митр. Ніканора, як наймолодшого і ще живучого члена колишнього „Товариства Дослідників Волині” в Житомирі. ІДВ тим перекинув поміст у минуле і пов'язав сучасне покоління з починами духа народу на рідних землях.

Ів. Литвинович

ЩЕ ПРО УКРАЇНСЬКУ ЕМІГРАЦІЮ ВОЛИНЯН У ПАРАГВАЮ

Української еміграції до Парагваю перед першою світовою війною з-під російської займанщини Волині майже не було, бо там була велика і порожня Сибір „ведь тоже русская земля”, для поселення. Масово до Парагваю стали прибувати волиняни перед 2-ю світовою війною в 1935-1939 рр., головно з польської займанщини, переважно рільники, які осідали, згідно існуючих тут законів, на ріллі, властиво на масивах тропічного лісу, який треба було викорчувувати під управну землю. Займати землі можна бу-